

MODELI RAZDVAJANJA OPERATORA PRENOSNOG SISTEMA PREMA III PAKETU PROPISA EU O TRŽIŠTU ELEKTRIČNE ENERGIJE

M. ADAMOVIĆ, JP "EMS", Pogon prenosa Novi Sad, Novi Sad, Srbija
N. KATIĆ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, Srbija

UVOD

Usvajanjem nove direktive 2009/72/EC o pravilima za unutrašnje tržište električne energije od strane Evropski parlament i saveta, stavljena je van snage direktiva 2003/54/EC iz 2003. godine koja je postavila pravila organizacije i funkcionisanja elektroenergetskog sektora, pristupa tržištu, kriterijume i postupke koji će se primenjivati kod poziva na licitaciju i izdavanja dozvola u radu sistema. Međutim, pravila za pravno i funkcionalno razdvajanje koje je ona davala, nisu dovela do efikasnog razdvajanja operatora prenosnog sistema.

RAD

Zajedno sa novom direktivom, usvojena je dosledna primena III paketa propisa o tržištu električne energije:

- *Uredba (EC) br. 713/2009 Evropskog parlamenta i Saveta od 13.07.2009.g. o osnivanju Agencije za saradnju regulatora u oblasti energetike,*
- *Uredba (EC) br. 714/2009 Evropskog parlamenta i Saveta od 13.07.2009.g. o uslovima za pristup mreži za prekograničnu razmenu električne energije i ukidanju Uredbe br. 1228/2003 o uslovima za pristup mreži za međudržavnu razmenu električne energije,*
- *Direktiva br. 72/2009/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 13.07.2009.g. koja se odnosi na zajednička pravila za unutrašnje tržište električne energije i ukidanje Direktive 2003/54/EC*

Direktivom br. 2009/72/EC koja se odnosi na zajednička pravila za unutrašnje tržište električne energije i ukidanje Direktive 2003/54/EC, uspostavlja se zajednička pravila za proizvodnju, prenos, distribuciju i snabdevanje električnom energijom. Ova Direktiva sadrži odredbe o zaštiti potrošača, uključujući i mogućnosti poboljšanja i unutrašnjeg konkurentnog tržišta električne energije EU. Ova Direktiva postavlja pravila koja se odnose na organizaciju i funkcionisanje elektroenergetskog sektora, otvoren pristup tržištu, kriterijume i procedure primenljive na tendere i davanje ovlašćenja i upravljanje sistemom. Takođe, ova Direktiva reguliše univerzalne obaveze vršenja usluge i prava potrošača električne energije i objašnjava zahteve konkurencije.

I dalje, ova Direktiva detaljnije uređuje položaj operatora prenosnog sistema, uz insistiranje na njegovoj nezavisnosti u pogledu donošenja odluka upravljanja sistemom, zaposlenih u ovom operatoru, kao i u pogledu samostalnosti u odnosu na vlasnika imovine.[1].

Pravila za pravno i funkcionalno razdvajanje operatora prenosnog sistema koja su zasnovana na Direktivi 2003, nisu dovela do efikasnog razdvajanja. Stoga je Direktiva 2009 donela nova pravila sa sledeća 3 modela:

1. Vlasnički model
2. Nezavisni sistem operator (NSO) i
3. Nezavisni operator prenosa (NOP).

Iako ovi modeli obezbeđuju različite stepene odvajanja mreže od proizvodnje i snabdevanja, očekuje se da svaki od njih pojedinačno da rezultate u onemogućavanju sukoba interesa između proizvođača, snabdevača i operatora prenosnog sistema. Ovo znači da se ovim eliminiše potencijalna diskriminacija od strane vertikalno integrisanog preduzeća prema konkurentima u smislu pristupa mreži, pristupa komercijalno relevantnim podacima i investicijama u mrežu. Ova tri modela bi trebalo da kreiraju inicijativu za neophodne investicije i garantuju pristup novim tržišnim učesnicima pod transparentnim odnosno nediskriminatorskim režimom.

Zemlje članice su slobodne da izaberu jedan od tri modela, koji su pred Direktivom potpuno ravnopravni, ali pod sledećim ograničenjima:

- 1) NSO i NOP model mogu da izaberu samo oni operatori prenosnog sistema koji su 3.9.2009. (kad je stupila na snagu Direktiva) u sklopu vertikalno integrisanog preduzeća imalo prenosni

sistem. Novi prenosni sistemi, naročito oni koji nisu postojali pre 3.9.2009. moraće da budu u skladu sa vlasničkim modelom.

- 2) Zemlje članice ne mogu sprečiti vertikalno integrisana preduzeća sa usaglašavanjem sa pravilima vlasničkog modela. U isto vreme, tamo gde Zemlje članice izaberu vlasnički model, bilo uopšteno govoreći ili za specifičnog operatora prenosnog sistema, vertikalno integrisano preduzeće nema prava da postavi NSO ili NOP model. Zemlje članice koji imaju više operatora prenosnog sistema, mogu da biraju više modela za različite operatore. Jednom kad je model izabran, svi elementi modela treba da budu ispoštovani. Nema mešanja i kombinacija između dva ili više modela.

Zemlje članice koje žele da formiraju jedino NSO-e ili NOP-e na njihovoj teritoriji, moraju za svaki slučaj uvesti elemente vlasničkog modela u njihove nacionalne zakone, u smislu činjenice da one ne mogu sprečiti vertikalno integrisana preduzeća koja su vlasnici prenosnog sistema da se pridržavaju zahteva vlasničkog modela.

1. Vlasnički model

Svaki energetski subjekt koji poseduje prenosni sistem, treba da se ponaša i kao operator prenosnog sistema, što za posledicu ima i to da je odgovoran za odobravanje i upravljanje pristupu mreži po nediskriminatornim uslovima, skupljanje nadoknada za pristup mreži, za zagušenje, za kompenzaciju po mehanizmu prekogranične razmene, za održavanje i razvoj mreže. U pogledu investicija, vlasnik prenosnog sistema je odgovoran za obezbeđivanje dugoročne sposobnosti sistema da zadovolji razumnu potrošnju kroz investiciono planiranje.

Ista osoba ne može imati upravljački status i odlučujući uticaj u energetskom subjektu za proizvodnju ili snabdevanje i upravljanje operatorom prenosnog sistema ili prenosnim sistemom, i obrnuto. Takođe, sprečava se sukob interesa tako što se zabranjuje da ista osoba bude u upravnom odboru snabdevača i operatora prenosnog sistema ili proizvođača i operatora prenosnog sistema.

Da bi se predupredili neželjeni uticaji nastali od vertikalnih relacija gasnog i tržišta električne energije, vlasnički model zabranjuje udruživanja snabdevača gasa i operator prenosnog sistema električne energije, kao i snabdevača električnom energijom i operatora sistema gasa.

2. Nezavisni operator sistema

U slučaju kada je 3.9.2009.g, na dan stupanja na snagu Direktive, prenosni sistem bio u vlasništvu vertikalno integrisanog preduzeća, zemlja članica u kojoj je takvo preduzeće može da odluči da ne primeni vlasnički model razdvajanja nego da kreira nezavisni operator sistema. Pri tome, tačno je naglašeno šta je vertikalno integrisano preduzeće: onaj energetski subjekt koji se bavi sa barem jednom od energetskih delatnosti proizvodnje i snabdevanja ili bar jednom od energetskih delatnosti distribucijom i prenosom. Koncept vertikalno integrisanog preduzeća nije ograničeno na jednu zemlju članicu. U slučaju da je 3.9.2009.g. prenosni sistem pripadao vertikalno integrisanom preduzeću, pravila vlasničkog modela razdvajanja moraju biti ispoštovana. Nezavisni operator sistema ne može se primeniti u tom slučaju.

Nezavisnog operatora sistema predlaže vlasnik prenosnog sistema, dok regulatorno telo to odobrava, kao i Komisija. Kandidat za NOS mora da zadovolji uslove u pogledu lica koja su na upravljačkim funkcijama, zatim da raspolaže odgovarajućim finansijskim, tehničkim, fizičkim i ljudskim potencijalima sa kojima može da zadovolji sve zadatke operatora prenosnog sistema. Pored toga, mora da se uklopi u desetogodišnji plan razvoja mreže koji nadgleda regulatorno telo.

Svaki NOS je zadužen za odobravanje i upravljanje trećih lica pristupu mreži, uključujući i sakupljanje nadoknade za pristup mreži, nadoknade za zagušenja i za prekograničnu razmenu po mehanizmu kompenzacija između različitih operatora prenosnog sistema. NOS je zadužen za funkcionisanje, održavanje i razvoj prenosne mreže.

Vlasnik prenosnog sistema nema nikakve dužnosti u pogledu odobravanja i upravljanja pristupom mreži za treća lica.

Što se tiče investicija, NOS ima potpunu odgovornost za obezbeđivanje dugoročne sposobnosti sistema da zadovolji razumnu potrošnju, kroz investiciono planiranje. Vlasnik prenosnog sistema nema obaveze u pogledu investicionog planiranja.

Vlasnik prenosnog sistema treba da obezbedi sve potrebne podatke o sistemu, neophodne NOS-u za ispunjenje njegovih obaveza. Što se tiče finansiranja, vlasnik prenosnog sistema bi trebao da finansira

investicije koje odredi NOS, a složi se regulatorno telo. Ako ne želi da finansira te projekte, onda vlasnik prenosnog sistema daje svoju saglasnost da neko drugi može da finansira to, čak i NOS. Ali u tom slučaju, vlasnik prenosnog sistema neće biti i vlasnik tih novih kapaciteta.

Regulatorno telo u slučaju formiranja NOS-a ima dodatne obaveze, pored ostalih koje inače ima:

Praćenje aktivnosti NOS-a i vlasnika prenosnog sistema u smislu ispunjavanja obaveza, praćenje komunikacije između NOS-a i vlasnik prenosnog sistema, naročito redigovanje ugovora između njih, reagovanje u slučaju spora, odobravanje višegodišnjeg plana razvoja prenosne mreže kojeg izrađuje NOS, u dodatku desetogodišnjem planu razvoja, praćenje dodeljivanja udela vlasniku prenosnog sistema u naplati troškova pristupa mreže trećim licima, inspekcijски nadzor i praćenje korišćenja sredstava prikupljenih od nadoknade za zagušenja.

3. Nezavisni operator prenosa NOP

U slučaju kada je 3.9.2009.g, na dan stupanja na snagu Direktive, prenosni sistem bio u vlasništvu vertikalno integrisanog preduzeća, zemlja članica u kojoj je takvo preduzeće može da odluči da ne primeni vlasnički model razdvajanja nego da kreira nezavisni oprator sistema. Pri tome, tačno je naglašeno šta je vertikalno integrisano preduzeće: onaj energetski subjekt koji se bavi sa barem jednom od energetskih delatnosti proizvodnje i snabdevanja ili bar jednom od en. delatnosti distribucijom i prenosom. Koncept vertikalno integrisanog preduzeća nije ograničeno na jednu zemlju članicu. U slučaju da je 3.9.2009.g. prenosni sistem pripadao vertikalno integrisanom preduzeću, pravila vlasničkog modela razdvajanja moraju biti ispoštovana. Nezavisni operator prenosa ne može se primeniti u tom slučaju.

NOP mora biti autonoman. Mora raspolagati odgovarajućim finansijskim, tehničkim, fizičkim i ljudskim potencijalima sa kojima može da ispoštuje sve svoje zadatke i da obezbedi prenos električne energije. Direktiva ima posebne napomene u smislu osnovnih sredstava, ljudskih i finansijskih sredstava koje su potrebne da bi se zadovoljili zadaci i obaveze NOP u pogledu prenosa električne energije. Što se tiče osnovnih sredstava-moraju biti u vlasništvu NOP-a. I ovo se ne odnosi samo na mrežu, već i na sva druga osnovna sredstva neophodna za prenos električne energije.

Direktiva uslovljava da sav personal neophodan za prenos električne energije mora biti zaposlen kod NOP-a, pri tome se misli na upravljanje i funkcionisanje mreže.

Što se tiče pravnih, računovodstvenih i IT usluga, Direktiva nalaže da NOP mora imati dovoljan broj zaposlenih da zadovolje svakodnevne aktivnosti u tim domenima.

NOP ne sme da koristi isti IT sistem ili opremu niti sigurnosni pristup sistemu kao drugi delovi vertikalno integrisanog preduzeća.

NOP sme da se udružuje sa jednim ili više operatora prenosnog sistema, tržištima električne energije i drugim relevantnim faktorima u cilju formiranja regionalnog tržišta ili ubrzanja liberalizacije tržišta.

Što se tiče finansiranja, Direktiva nalaže da se odgovarajući finansijski resursi dostave na raspolaganje NOP-u za buduće investicione projekte i/ili zamenu stare opreme, i to od strane ostalih delova vertikalno integrisanog preduzeća. Te resurse odobrava Nadzorni odbor.

Direktiva nalaže generalni princip da NOP mora imati efektivno pravo odlučivanja, nezavisno od drugih delova vertikalno integrisanog preduzeća.

NOP ima pravo da zarađuje novac na tržištu kapitala. Delovi vertikalno integrisanog preduzeća koji se odnose na snabdevanje ili proizvodnju ne mogu imati akcije u NOP-u i obrnuto.

Ključna razlika ovog modela razdvajanja u odnosu na ostale je Nadzorni odbor. Taj organ je zadužen za odluke koje imaju značajan uticaj na vrednost osnovnih sredstava NOP-a, naročito na odluke o odobravanju godišnjeg i višegodišnjeg finansijskog plana, nivoa zaduženosti i količine dividendi podeljenih vlasnicima akcija. Ipak, Nadzorni odbor ne može da se meša u svakodnevne poslove NOP-a i menadžmenta prenosa, niti u desetogodišnje planove.

ZAKLJUČAK

U oktobru 2011.g. Ministarski savet Energetske zajednice usvojio je odluku da usvoji takozvani treći paket propisa Evropske Unije o tržištu električne energije, čime se Acquis o energetici (član 11 Ugovora o energetskoj zajednici jugoistočne Evrope) zamenjuje sledećim aktima:

- *Direktivom br. 72/2009/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 13.07.2009.g. koja se odnosi na zajednička pravila za unutrašnje tržište električne energije i ukidanje Direktive 2003/54/EC,*
- *Direktivom br. 73/2009/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 13.07.2009.g. koja se odnosi na zajednička pravila za unutrašnje tržište prirodnog gasa i ukidanje Direktive 2003/55/EC*

- *Uredba (EC) br. 714/2009 Evropskog parlamenta i Saveta od 13.07.2009.g. o uslovima za pristup mreži za prekograničnu razmenu električne energije i ukidanju Uredbe br. 1228/2003 o uslovima za pristup mreži za međudržavnu razmenu električne energije,*
- *Uredba (EC) br. 715/2009 Evropskog parlamenta i Saveta od 13.07.2009.g. o uslovima za pristup prenosnoj mreži prirodnog gasa,*
- *Direktivom br. 2005/89/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 18.01.2006.g. o merama za sigurnost isporuke električne energije i investicija u infrastrukturu,*
- *Direktivom br. 2004/67/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 26.04.2004.g. o sigurnosti isporuke prirodnog gasa.*

Srbija, kao potpisnica Ugovora je u obavezi da primeni sve gore navedene akte, pa i da izabere model razdvajanja operatora prenosnog sistema. Opređenjem za vlasnički model, jedan deo posla koji je pred nama je obavljen.

LITERATURA

1. Branislava Lepotić Kovačević, 2010, Vodiči kroz EU politike – energetika, Evropski pokret u Srbiji,
2. Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC,
3. 2010, Commission staff working paper, Interpretative note on Directive 2009/72/EC concerning common rules for the internal market in electricity and Directive 2009/73/EC concerning common rules for the internal market in natural gas
4. Nenad Katić, 2012, Elektroprivreda u uslovima slobodnog tržišta.